

# РЕЦЕНЗІЇ

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/68-2-49>

**Катерина БІНИЦЬКА,**  
[orcid.org/0000-0002-2111-5275](https://orcid.org/0000-0002-2111-5275)  
 доктор педагогічних наук, професор,  
 професор кафедри педагогіки  
 Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії  
 (Хмельницький, Україна) [rfn.yz87@gmail.com](mailto:rfn.yz87@gmail.com)

**ПРОГРЕСИВНІ ІДЕЇ ПОЛЬСЬКИХ ПЕДАГОГІВ  
 У ЦАРИНІ ОПІКИ НАД ДІТЬМИ<sup>1</sup>**  
 (рецензія на монографію: Карпенко О. Опіка над дітьми у Польщі:  
 історико-педагогічний аспект. Дрогобич: Ред. вид. відділ Дрогобицького  
 державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2023. 658 с.)

Питання інтеграції України до європейського освітнього простору на сьогоднішній день викликає неабияке зацікавлення система опіки над дітьми у країнах Європейського Союзу. Ця тема стає предметом уваги як державних органів, так і громадських організацій, що функціонують у різних країнах світу. Багато галузей наук, таких як психологія, педагогіка, медицина, право, соціологія, економіка і політика, активно досліджують аспекти системи опіки. Російсько-українська війна актуалізує проблеми опіки над дітьми та вимагає уважного аналізу інтеграції української системи опіки до європейського простору. З цієї точки зору, важливо звернутися до досвіду країн Європейського Союзу, щоб визначити, як краще впроваджувати та вдосконалювати систему опіки в Україні.

У сучасних умовах наголос робиться на необхідності системного підходу до опіки над дітьми, врахуванні всіх її компонентів та елементів. Це стає необхідним у зв'язку зі змінами, що відбуваються в країні внаслідок війни. Сприйняття польського досвіду та його адаптація до умов України вимагає ретельного вивчення. У цьому контексті порівняльний аналіз систем опіки над дітьми в Україні та Польщі може стати важливим інструментом для визначення кращих практик та ідентифікації можливих вдосконалень. Обрання автором Польщі для дослідження є логічним, враховуючи історичну і географічну близькість обох країн та наявність різноманітних форм опіки в обох культурах. Такий аналіз може стати

важливим кроком у напрямку покращення системи опіки над дітьми в Україні, адаптованої до європейських стандартів та цінностей.

Опіка над дітьми та реформування освітньої системи є ключовими аспектами соціального розвитку будь-якої країни, оскільки вони приводять до переосмислення педагогічної парадигми. Педагогічні парадигми визначаються домінуючими параметрами освіти як соціокультурного явища. Україна, подібно багатьом іншим країнам, стикається зі збільшенням числа дітей, що потребують опіки, та поширенням соціального сирітства. В умовах економічних викликів кількість сімей, які можуть усиновити чи взяти під опіку дитину-сироту, зменшується. Це веде до збільшення кількості дітей, які потрапляють до закладів соціального захисту. Важливим аспектом стає вивчення всебічного процесу розвитку теорії та практики опіки над дітьми в Польщі з урахуванням її національних особливостей. Це призводить до важливості вивчення досвіду Польщі, де теоретико-методичні засади опіки впродовж ХХ – початку ХХІ століття сприяли позитивній трансформації ціннісних основ соціуму. Аналіз цих аспектів не лише дозволив зрозуміти, як вирішити проблему соціального сирітства в Україні, але і надати підстави для вдосконалення національних стратегій опіки та усиновлення дітей.

Це знайшло відображення у монографії О. Карпенко «Опіка над дітьми у Польщі: історико-педагогічний аспект» [1]. Співпраця українських і польських освітян уможливило виконання

<sup>1</sup> Карпенко О. Опіка над дітьми у Польщі: історико-педагогічний аспект. Дрогобич: Ред. вид. відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2023. 658 с.

наукових досліджень, присвячених різним аспектам опіки і виховання дітей, підготовки педагогів до опікунсько-виховної діяльності. Структура монографії продумана і чітка. Монографія складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до кожного розділу, післямови, списку використаних джерел, додатків, резюме англійською та польською мовами.

Монографія написана на широкій джерельній базі (1117 найменувань, з них 792 – іноземними мовами). Усі перелічені позиції є важливим і дуже корисним джерелом для дослідників. Вони презентують огляд того, що було розроблено до цього часу, підсумовуючи поточний стан знань, а також окреслюють і пропонують напрямки досліджень. Такий опис бібліографії в галузі педагогіки підготувала О. Карпенко.

У монографії представлено особливості розвитку опіки над дітьми в теорії та на практиці. У першому розділі «Теорія й методологія проблеми розвитку опіки над дітьми у педагогічній теорії та практиці Польщі (с. 17–128) схарактеризовано концептуальні зсади опіки над дітьми у зарубіжній педагогіці, базові поняття дослідження в українській педагогіці, розкрито міждисциплінарну парадигму дослідження опіки над дітьми, методологічні підходи дослідження феномену опіки над дітьми як історико-педагогічного явища. На особливу увагу заслуговує параграф «Історіографія та джерела дослідження опіки над дітьми у педагогічній теорії та практиці» (с. 62–107). Тут знаходимо аналіз досліджень і статей класиків педагогічної науки, так і найновіші наукові праці. Це дає змогу простежити розвиток цієї наукової дисципліни та визначити, в який час, яка проблематика була домінуючою в педагогічних дослідженнях. Спектр представлених бібліографічних позицій широкий. Показано розмаїття напрямів у дослідженнях і практиці догляду за дітьми. Це, наприклад, догляд за дітьми з особливими потребами, тими, що потребують більшої опіки, сиротами, або ж включені праці, що документують розвиток дитини, її функціонування в сім'ї та суспільстві. Авторка зосередилася на питаннях опіки над дітьми, головним чином у Польщі, але також наводить перелік досліджень, статей та інших праць, проведених і опублікованих в Україні. Це дозволяє порівняти дослідження, проведені в обох країнах. Також не оминаються увагою англійські публікації, пов'язані з темою опіки над дітьми.

На основі ґрунтовного аналізу дано авторське визначення дефініції «опіка над дітьми»: у широ-

кому значенні – «це забезпечення дітям необхідних умов для задоволення їхніх потреб у повсякденному житті, надання соціально-терапевтичної допомоги опікунсько-виховними та освітніми установами, відповідальність дорослого за долю тих, хто її отримує»; у вузькому – «це діяльність дорослих, спрямована на задоволення базових потреб дитини, які опинилися у скрутній життєвій ситуації, створення психолого-педагогічних умов для формування особистості» (с. 50). Визначено також зміст теоретичного конструкту «розвиток опіки над дітьми» як історико-педагогічного феномена у двох значеннях: у широкому (новелізація соціальної опіки (ширше політики) щодо вироблення загальної стратегії опіки над дітьми в усіх опікунсько-виховних закладах, освітніх установах, інституціях позашкільної освіти тощо) і вузькому (новелізація методології опікунсько-виховної діяльності для задоволення потреб дітей, пов'язаних з розвитком різноманітних сфер особистості).

Другий розділ «Періодизація розвитку опіки над дітьми у педагогічній теорії та практиці Польщі (XX – початок XXI ст.)» (с. 129–217) розкриває еволюцію опіки. На основі обґрунтованих автором критеріїв (ставлення до дитини як суб'єкта/об'єкта соціально-педагогічного процесу, специфіку осмислення соціально-політичних, культурно-історичних і теоретико-методичних засад опікунсько-виховної діяльності, становлення і розвиток опікунської педагогіки, пов'язаної з аксіологічним контекстом) виокремлено шість етапів розвитку опіки над дітьми у педагогічній теорії та практиці Польщі означеного періоду, кожен з яких мав характерні особливості й відображав педагогічну теорію та опікунську практику Польщі. Вивчення ретроспективи розвитку опіки над дітьми у педагогічній теорії та практиці Польщі XX–XXI ст. дало можливість автору стверджувати, що розвиток опіки підтвердив західноєвропейські витоки і яскраво виражений національний вимір, а діяльність польських педагогів є неоціненним внеском у розвиток теорії і практики опікунства.

У третьому розділі «Розвиток опіки над дітьми у педагогічній теорії Польщі (XX–XXI ст.)» розкрито сутність опіки як форми соціально-педагогічної діяльності, яка згодом знайшла висвітлення та обґрунтування у педагогічній теорії. Зміст розділу розкриває інституційне твердження опікунської педагогіки, теорію міжлюдської опіки, теорію і практику опікунського виховання, потреби дитини крізь призму опікунської педагогіки,

модель опікуна-вихователя. Автором виокремлено складові елементи опікунської педагогіки (педагогіки опіки), які тісно взаємопов'язані – це теорії міжлюдської опіки, теорії виховання через опіку (виховних аспектів опіки), теорії опікунського виховання (опікунських аспектів виховання). До найважливіших елементів опікунсько-виховної системи належать організаційні форми опіки над дітьми, якість їх функціонування, що пов'язана як із задоволенням потреб особистості, так і з очікуваннями суспільства, вираженими у виховних цілях. На основі теоретичного аналізу зроблено висновок, що в опікунській педагогіці Польщі теорія міжлюдської опіки трактується у контексті задоволення відповідних потреб дитини.

У четвертому розділі «Трансформація форм опіки над дітьми у педагогічній теорії та практиці Польщі (XX – початок ХХХІ ст.)» висвітлено прийомну сім'ю як освітньо-виховне середовище, педагогічні засади опіки над дітьми у СОС-дитячих містечках, роль опікунсько-виховних установ як інституційних форм опіки над дітьми, опікунсько-виховну діяльність школи та інституцій поза-шкільної опіки. Проаналізовано навчальні плани (ліценціат, магістратура) зі спеціальності «опікунська педагогіка», «опікунсько-виховна педагогіка», «опікунська педагогіка і педагогічна терапія», «опікунсько-виховна педагогіка і статеве виховання» Університету Адама Міцкевича у Познані, Університету Марії Кюрі-Скłodовської, Вроцлавського та Гданського університетів. Проведено діагностичне дослідження серед 200 студентів в Україні та 200 студентів Польщі. Результати проведеного опитування студентів Університету Марії Кюрі-Скłodовської, аналіз вимог до вступників і можливостей працевлаштування дають підставу стверджувати, що спеціальність користується попитом серед абітурієнтів, є досить привабливою, має широкі можливості для професійного зростання.

Вивчення європейського досвіду опіки над дітьми дало змогу виділити низку суперечливих проблем: відмінності між традиціями поколінь, що передаються в сім'ї, та інституційним процесом виховання (Греція, Південна Італія, Південна Франція, Східна Німеччина); відмінності в моделі виховання дитини, які опираються на рекламівані регіональні, державні чи релігійні концепції; різноманітність підготовки суспільства до нових явищ суспільної патології стає в певному сенсі

мірилом процесу терапії, що використовується у цих суспільствах, і свідчить про поступову відмову держав з гуманістичним спрямуванням соціальної політики від інтернатних форм утримання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також орієнтацію на підтримку і розвиток сімейних форм опіки.

У п'ятому розділі монографії актуалізовано польський педагогічний досвід опіки над дітьми в Україні. Прогресивні ідеї опіки над дітьми у педагогічній теорії і практиці Польщі лягли в основу змісту авторської програми і навчальних посібників, що входять до навчально-методичного комплексу «Теоретичні і методичні засади опіки над дітьми у Польщі»: програма варіативної (за вибором студента) навчальної дисципліни «Опіка над дітьми у Польщі» (Карпенко О., 2015), навчальний посібник «Опіка над дітьми у Польщі» (Карпенко О., 2016), бібліографічний покажчик «Опіка над дітьми у Польщі у порівняльно-історичній ретроспективі» (Карпенко О., 2017). Використання їх в освітньому процесі допоможе майбутнім педагогам у планомірній та більш усвідомленій організації самостійної роботи, уможливить пошук інноваційних форм і методів опіки над дитиною в освітньо-виховних та інституційних закладах, сформує уміння організувати й методично спрямовувати опікунсько-виховний процес на основі новаторського досвіду польських педагогів-виховників з урахуванням індивідуальних потреб та інтересів кожної дитини.

Загалом монографія є результатом дуже трудомістких, ретельних і кропітких запитів і досліджень. Вона є ґрунтовною і достовірною, що робить значний внесок у розвиток педагогічної науки, особливо в галузі опіки над дітьми. Автором визначено нові напрями педагогічних студій, а саме: історіографія соціальної опіки в Україні та Польщі; порівняльний аналіз професійної підготовки педагогів до опікунської діяльності у країнах ЄС; теорія і практика опікунської роботи з різними категоріями населення в Польщі; розвиток опікунської педагогіки в європейських країнах; дослідження творчої природи особистісного розвитку дитини та її детермінації, механізм становлення суб'єкт-суб'єктних співтворень «опікун-підопічний», культуротвірний потенціал цілісного розвитку й саморозвитку базової особистісної культури вихованців.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Карпенко О. Опіка над дітьми у Польщі: історико-педагогічний аспект. Дрогобич : Ред. вид. відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2017. 658 с.
2. Карпенко О. Опіка над дітьми у Польщі у порівняльно-історичній ретроспективі (1900 – 2016) : науково-допоміжний бібліографічний показник / Упоряд. Ореста Карпенко. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2017. 244 с.
3. Карпенко О. Опіка над дітьми у Польщі : навчальний посібник для підготовки фахівців першого (бакалаврського) рівня вищої освіти напрямів підготовки: дошкільна освіта, початкова освіта, соціальна педагогіка. Дрогобич : Видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2016. 238 с.
4. Карпенко О. Опіка над дітьми у Польщі: робоча програма навчальної дисципліни для підготовки фахівців першого (бакалаврського) рівня вищої освіти напрямів підготовки: дошкільна освіта, початкова освіта, соціальна педагогіка. Дрогобич : Видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2015. 23 с.